

Frederick Franck en de loot aan de stam van de zenkunsten

*De betekenis van het leven is het Zien.
— zenmeester Hui Neng, 7e eeuw*

In zijn drang om de mens en wereld diep te leren kennen, ontwikkelde Frederick Franck (1909-2006) een nieuwe zenkunst: het zien/tekenen. Dat was in de periode dat Franck in Lambarene, in Gabon, als tandarts samenwerkte met de arts/theoloog en Nobelprijswinnaar Albert Schweitzer, rond 1957. Om de Afrikanen echt te leren kennen, liet Franck zijn camera plaatsmaken voor zijn schetsboek. Met het zien en tekenen, die hij tot één handeling samenvoegde, kwam hij dieper in contact met de mensen en de omgeving dan hij voor mogelijk had gehouden. In een van zijn boeken zegt hij dat dit tekenen de kwaliteit van zijn waarneming veranderde: 'Er kwam nu niets meer tussen mijn oog en dat wat ik zag'. Daarmee legde hij de basis voor wat een nieuwe loot aan de stam van de zenkunsten zou worden.

Het is wonderlijk dat dit feit in bijna geen van zijn biografische schetsen naar voren komt. Als zijn levenswerk wordt meestal zijn indrukwekkende beeldentuin *Pacem in Terris* genoemd ca. 80 kilometer ten westen van New York. Maar minstens even indringend is deze 'westerse zenkunst', het zien/tekenen, die hij toevoegde aan Aziatische zenkunsten als de theece-remonie, het boogschieten, het inkschilderen en het bloemschikken. In het zenboeddhisme vond Franck de volledige aandacht en het werkelijk *zien* dat leidt tot het 'gewaar zijn'. Het ging meer en meer zijn leven bepalen: in zijn boek, *De Zen van het Zien*, uit 1973, spreekt Franck over Zen Zien Tekenen als meditatie-weg, als 'de weg van het zien, die de weg van het inzien is.'

Frederick Franck werd in 1909 geboren in Nederland, wilde het liefst kunstenaar worden maar ging onder druk van zijn familie tandheelkunde studeren. Door zijn atheïstische en streng sociaal gedreven opvoeding koos hij in de jaren dertig – met de opkomst van het nazisme – al tot het vertrek naar Engeland, Australië en tenslotte naar Amerika.

Al vanaf zijn studietijd in Engeland en later in Amerika hield hij zich diepgaand met zen bezig. Aanvankelijk door de weinige zenboeken die toen bestonden te bestuderen. Later door ontmoetingen met zen-icoon Daisetz Suzuki, die zen naar het westen bracht, en zenmeester Kobori Roshi, die Francks tekenweg erkende als een echte zenweg. Franck droeg zijn historische beeldentuin *Pacem in Terris* dan ook niet alleen op aan Albert Schweitzer en de vernieuwende paus Johannes XXIII, maar ook aan D.T. Suzuki.

In zijn jongste jaren had Frederick Franck de tragedie van de Eerste Wereldoorlog ervaren. Dat heeft de kiem gelegd voor de diepe wens door te dringen tot een vrije spiritualiteit die volledig met het leven in vrede verbonden is. En in het zenboeddhisme vond hij die. Want zen stelt zelfs zijn eigen etiket met liefde ter discussie. Het gaat er bij zen om volledig vrij te worden: vrij van de conditionering en programmering van ons dagelijks leven die ons verhinderen volledig aanwezig te zijn en in verbinding met al het bestaande.

In *Zen Zien Zen Tekenen* (1993) zegt Franck: 'Toen ik op de evenaar de term zien/tekenen

*Tekenen is de discipline
waardoor ik steeds weer
de wereld herontdek, en
zo het volle leven.*

— Frederick Franck

verzon, voelde ik dat ik iets enorms ontdekt had waardoor de verloren kunst van het zien herwonnen en geïntensiveerd werd, het oog gedeprogrammeerd werd, de kunstenaar in mijzelf – de enige echte – letterlijk uit de schijndood in het leven teruggeroepen werd.’ Ook zegt hij dat er sprake was van de herontdekking van iets dat de mensheid altijd eigen is geweest.

Ons leven zien

Je zou kunnen zeggen dat Zen Zien Tekenen je de mogelijkheid aanreikt je diepgaand te verbinden met de ander en het andere – met wat je leven is. Wat is dit voor zien, waarbij de ziener en het geziene eigenlijk één worden via het tekenen? Het heeft alles met *zijn* te maken en met ‘gewaars zijn’. Daarbij zijn niet alleen de ogen betrokken maar ons hele wezen. En met ons hart als spil. Dat heeft dichter-schilder en zenmeester Willem Hussem gebracht tot dit mooie gedichtje:

*wanneer je kijkt
zie je nog niet
wanneer je ziet
grijpt het je aan*

Dit wezenlijk waarnemen kun je als mens leren. Het middel is aandacht. En je kunt het op elk moment van de dag oefenen. Je hoeft er niet per se bij te tekenen, maar dat tekenen of schilderen helpt wel om deze vorm van diepgaand zien te ervaren. Dat ook bekende kunstenaars dit toepasten toont hun werk aan: Vermeers *Straatje* is er een prachtig voorbeeld van. Maar ook werk van Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rembrandt, Van Gogh, Turner, Degas, Matisse, Cézanne, Kollwitz, Dumas en vele andere kunstenaars tonen aan hoe zij met werkelijke aandacht keken.

Misschien willen de scheppers ons er eigenlijk toe bewegen onze eigen werkelijkheid te zien zoals zij is: de werkelijkheid zoals zij zich van moment tot moment ontvouwt en waarin je altijd je eigen aandeel hebt. Het wonder van je eigen leven zien, zien waar het weten halt houdt en de diepste vraag begint. We kennen het antwoord van onze werkelijkheid niet. We

weten niet hoe we haar zouden moeten beetpakken of benoemen. Zij is mysterie dat zich nu en dan openbaart.

Frederick Franck was een man die het mysterie in het gewone herkende. Zoals zenmeester Kisen zegt:

*Het alledaagse hoort bij de onpeilbare bron,
zoals een deksel past op een pan;
de ondoorgroondelijke bron verschijnt in het
alledaagse
zoals twee evenwijdige pijlen samenkomen
aan de einder.*

Franck noemt kunst ‘het meest onbedwingbare antwoord op het leven.’ Die kunst kan overigens net zo goed dansen, fluit- of toneelspelen zijn. Wat voor de echte kunstenaar bij uitstek geldt, gaat in zekere zin op voor elk mens. Iedereen bewerkt elk moment de kwaliteit van het Nu. Jij bepaalt hoe en wat! De vraag is: kun je dit zien, kun je dit gewaar zijn? Zo ja, dan begrijp je de uitspraak van Hui Neng, de zesde zenpatriarch, dat zien de betekenis van het leven maakt. Als je dat ziet treed je werkelijk in verbinding met de ander en het andere. En je snapt opeens ook wat zenmeester Dogen bedoelt als hij het heeft over het leren kennen van jezelf: ‘*Zen is jezelf leren kennen, jezelf leren kennen is jezelf vergeten, jezelf vergeten is verbonden raken met alle dingen*’. Als dat gebeurt ontwaar je je zelf in alle mensen en dingen; een proces van totale *wederzijdsheid* komt op gang. Dat noemt men overgave of verlichting...

Het echte *zien* dat ons mensen gegeven is, gaat samen met wat in zen mededogen heet. De vogel van verlichting heeft namelijk twee vleugels: inzicht (*prajna*) en mededogen (*karuna*). Frederick Franck verbreedt daarom in een van zijn boeken de weg van het zien niet voor niets tot ‘de weg van het inzien’.

De ‘ogenblikkelijkheid’ van zenkunsten

In alle zenkunsten staat de ‘ogenblikkelijkheid’ centraal, het diepgaand waarnemen van wat zich in het directe moment afspeelt: een brekende tak, een zwerm vogels die een plotselinge wending neemt, een zingende merel.

Na een tijdje begon het me te dagen dat dit zien/tekenen helemaal niet – zoals ik argeloos had aangenomen – mijn geniale vondst was. Ik had het alleen maar herontdekt, was op iets gestuit dat verre van nieuw was. Het was achtenswaardig oud! (...) Het zien/tekenen dat ik opnieuw ontdekt had in Afrika is minstens zo’n dertigduizend jaar geleden uitgevonden, toen onze Cro-Magnon-voorouders die schitterende stieren op de muren van hun grotten in Zuid-Frankrijk en het noorden van Spanje begonnen te tekenen.

– Frederick Franck

*Wat is zen dan voor mij?
Ik zou zeggen: zen is
het direct ervaren van
de kern, de centrale
werkelijkheid van het
leven. Zen is leven dat
zich bewust is levend
te zijn, dat weet dat het
leeft. Zen is dit moment
beluisteren als tijd en
tijdloosheid. Zen is het
in-zien, het schouwen
van het wezen van de
verschijnselen in mij zelf
zowel als buiten mijzelf.*

— Frederick Franck

Japans haiku's of de inkschilderingen (sumi-e) hebben vaak deze ogenblikkelijkheid in zich. Opeens wordt de immense ruimte ervaren die de brekende tak 'draagt'; de beweging waarin alles samenvalt, ook jijzelf. Zo'n ervaring gaat samen met grote vrijheid.

Een mooi voorbeeld van zo'n ogenblikkelijke waarneming is geschreven door de grote haikumeester Basho in de 17e eeuw. Hij schreef onder andere deze klassieke en onsterfelijk geworden regels:

*O oude vijver!
Een kikvors springt van de kant,
geluid van water.*

Andere zenkunsten zijn: *judo*, de weg van zachtmoedigheid, *kyudo*, de weg van de boog, *kado* of *ikebana*, de weg van de bloemsierkunst, *koh-do*, de weg van de wierook, en *shodo*, de weg van het schrijven. *Do* betekent kunst of weg. In elk van deze wegen zie je de paradox van vrijheid en discipline terug. Zo kun je in *chado*, de weg van de thee, de geestelijke vrijheid voelen van de theemeester die tegelijk in een keurslijf van strikt afgemeten gebaren lijkt te zitten. Alleen uit eindeloze oefening en herhaling echter kan spontane vrijheid ontstaan. Daar gaat het om. En: als anderen die vrijheid in jouw kunst kunnen waarnemen, help je hen zelf ook vrijer te worden.

De meeste zenkunsten zijn minstens vijfhonderd jaar oud, vaak gaan ze nog veel langer terug. Daarom is het een wonder dat het Zen Zien Tekenen rond 1960 nog ontstond. Er zijn echter meer scholen die in de vorige eeuw ontstaan zijn. Daartoe behoort bijvoorbeeld de Sogetsu-school van het *Ikebana* of *Kado* (de weg van het bloemschikken) die dateert van 1927. Maar deze nieuwe loten zijn uitzonderingen. Dat het Zen Zien Tekenen bovendien door een westerling werd uitgevonden is helemaal opmerkelijk. Maar Frederick Franck heeft welbewust gekozen voor deze nieuwe zenweg, daardoor gesteund door D.T. Suzuki en zijn zenmeester Kobori Roshi. In het Zen Zien Tekenen zie je ook diezelfde ogenblikkelijkheid terug, het wezenlijk waarnemen en de daarmee gepaard gaande ruimtelijkheid en vrijheid.

Frederick Franck heeft er ook heel bewust voor gekozen in het Zen Zien Tekenen de zentraditie van de overdracht of *lineage* over te nemen: daarbij vertrouwt een zenmeester zijn 'leer' toe aan een student, die deze dan op zijn/haar beurt kan doorgeven. Het is een overdracht van hart tot hart. Als grondlegger van het Zen Zien Tekenen gaf Franck op deze wijze zijn zenkunst door aan een aantal Amerikaanse studenten en aan Maria Adriaens. Zij heeft op haar beurt in de afgelopen tientallen jaren honderden mensen tot deze manier van tekenen geïnspireerd en begeleid. Maria tekent inmiddels niet meer maar zij heeft op haar beurt het Zen Zien Tekenen overgedragen aan twee van haar leerlingen, Leo van Vegchel en Lenie Otten. Waarmee het Zen Zien Tekenen, althans in Nederland, een stevige loot wordt aan de stam van de zenkunsten.

— Dick Verstegen

